

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

REVIEW OF THE FACULTY OF DIVINITY

Yıl/Year: 22

Sayı/Number: 2

ELAZIĞ - 2017

MİFTÂHÜ'L-FÜNÛN'UN MÜTERCİMİNİN KİMLİĞİ HAKKINDA BİR İNCELEME

Mustafa ÜLGER*

Öz

Batı dillerinden Türkçe'ye tercüme edilen ilk mantık kitabı olarak kabul edilen Miftâhü'l-Fünûn'un yazarının Pasquale Galluppi olduğu hususunda ittifak vardır. Ancak mütercim kimliği bugüne kadar tam olarak açıklığa kavuşturulabilmiş değildir. Mehmed Ali Aynî ve Muallim Cevdet *Miftâhü'l-Fünûn*'u tercüme edenin Çamiç Ohannes Efendi olduğunu kaydetmişlerdir. Kaynak göstermeden verilmiş olan bu bilgi, Ahmet Cevdet Paşa'nın şahitliği ile kesinlik kazanmaktadır. Katolik Ermeni cemaatine mensup bir Osmanlı vatandaşı olan mütercim Çamiç Ohannes Efendi, tercüman olarak başladığı devlet hizmetinde nazırlığa kadar yükselmiştir. Doğu ve Batı dillerini bilen, mali konulara vakıf ve iyi derecede mantık bilgisine sahip bir aydın ve bürokrattır.

Anahtar Kelimeler: Miftâhü'l-Fünûn, Çamiç Ohannes, Pasquale Galluppi, Mantık.

A Research About The Identity Of Translator Miftâhü'l-Fünûn

Abstract

There is an agreement that the first logic book which was translated into Turkish language from Western languages was Pasquale Galluppi written by the author Miftâhü'l-Fünûn. However, the identity of the translator has not been clarified exactly so far. Mehmed Ali Aynî and Muallim Cevdet put forward that the one who translated Miftâhü'l-Fünûn was Sir Çamiç Ohannes. This information without showing any reference is validated with Ahmet Cevdet Pasha's evidence. Starting as a translator in the government, an Ottoman citizen and the translator Sir Çamiç Ohannes, who belonged to the Catholic Armenian community, was promoted to the minister position. He is also an intelligent and bureaucrat who knows finance and logic well and eastern and western languages properly.

Key Words: Miftâhü'l-Fünûn, Çamiç Ohannes, Pasquale Galluppi, Logic.

---

* Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
mustafaulger@osmaniye.edu.tr.

Giriş

Miftâhü'l-Fünûn, Batı dillerinden Türkçe'ye tercüme edilen ilk mantık eseri olarak kabul edilir. Eserin birincisi 1861(1277), ikincisi 1872(1289) yılında olmak üzere iki baskısı yapılmıştır. Mütercim eseri sadece tercüme etmekle kalmamış, yeri geldikçe sayfa kenarlarına ve metin içine bazı ilaveler yaptığı gibi, sonuna da bir lahika (ek) koymuştur. Bu ilavelerle zenginleşen eser, yeni bir şekil olarak telif-tercüme niteliği kazanmıştır. Birinci baskısında bulunan mütercimin imzasız önsözü ile altısı Arapça, üçü de Türkçe olan dokuz takrize (takdim yazısı)¹, ikinci baskıda yer verilmemiştir.

Eserin yazarının İtalyan mantıç ve felsefeci Pasquale Galluppi(1770-1846) olduğu hususunda ittifak vardır.² Yazar konusundaki bu ittifakın Abdullatîf Suphi Efendi(Paşa)nin takrizinde yer alan "*İtalyan ahâlîsinden Gallubi nâm müellifin fenn-i mantıkta te'lif ettiği kitâp*"³ ifadesinden kaynaklanmış olduğu tahmin edilebilir. Eseri tercüme edenin kimliği konusu ise bugüne kadar tam olarak açıklığa kavuşabilmiş değildir. Her iki baskıda da açıkça mütercim ismi yer almadığı gibi, takriz yazarları da hakkında övgü dolu ifadeler kullanmakla birlikte mütercimin ismini zikretmemişlerdir.

1. Mütercimin Kimliği

Miftâhü'l-Fünûn'un müterciminin kimliği konusuna ilk değinen M. A. Aynî'dir. O, *Türk Mantıkçıları* adlı makalesinde eseri tercüme edenin Çamiç Ohannes Efendi olduğunu belirtmiştir.⁴ Bundan sonra H. Z. Ülken eser hakkında "*İtalyan Galobi'nin mantıkından tercüme olarak 1277 de vücade getirilen Miftahülfünun*"⁵ şeklinde ifade kullanırken mütercim konusuna hiç temas etmemiştir. N. Öner ise M. A. Aynî'nin mütercimin Çamiç Ohannes Efendi olduğunu "*nereden tesbit ettiğini bildirmediği ve eserin her iki baskısında da bu ada tesadüf edilmediği için...herhangi bir yanlışlığa meydan vermemek amacıyla*

¹ *Miftâhü'l-Fünûn*'un ilk baskısında bulunan takrizleri kaleme alan kişiler şunlardır: Sâlihîzâde Rüşdî Efendi, Abdullatîf Suphi Efendi (Paşa), Mustafa Âsım Efendi, Hayrullah Efendi, Ahmed Cevdet Efendi(Paşa), Seyfeddin Efendi, Hâlis Efendi, Şirvânîzâde Rüşdî Efendi(Paşa), Abdülkerim Efendi.

² B. Mermutlu, *Miftâhü'l-Fünûn'un P. Galluppi'nin Lezioni di Logica e Metafizika* adlı eserinin tercümesi olduğunu ileri sürmektedir. Bedri Mermutlu, "*Miftâhü'l-Fünun'un Mütercimi Meselesi*", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, S. 4, Bursa, 2003, s. 54.

³ *Miftâhü'l-Fünûn*'un birinci baskısında yer alan takrizlerin ve önsözün bulunduğu sayfalara numara verilmediğinden buralardan yapılan alıntı ve atıflara sayfa numarası verilmemiştir.

⁴ Mehmed Ali Aynî, "*Türk Mantıkçıları*", *Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, S. 10, Şehzadebaşı Evkâf Matbaası 1928, s. 61.

⁵ Hilmi Ziya Ülken, "*Tanzimattan Sonra Fikir Hareketleri*", *Tanzimat I*, İstanbul, 1940, s. 771.

yalnız "mütercim" tabirini kullanmayı uygun" bulduğunu kaydederek mütercimin kimliği ile ilgili hüküm vermekten kaçınmıştır.⁶

H. Z. Ülken daha önce temas etmediği mütercim konusunu *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı eserinde ele almıştır. O, M. A. Aynî'nin *Miftâhü'l-Fünûn*'un müterciminin Ohannes olduğunu söylemiş olmasına rağmen buna dair bir delil olmadığını ve N. Öner'in de bu fikre katılmadığını zikrettikten sonra, "Esasen Ohannes Paşa⁷ kendi makale ve kitaplarında adını daima yazdığı için çeviride yazmamasına bir sebep yoktur"⁸ gerekçesiyle mütercimin Çamiç Ohannes Efendi olamayacağı görüşünü benimsemekle birlikte her hangi bir isme de işaret etmemiştir. Bundan sonra *Miftâhü'l-Fünûn*'un adının zikredildiği çalışmalarda "mütercim", "mütercimi bilinmeyen"⁹ gibi ifadeleri kullanmak adeta bir gelenek haline almıştır.

Eserin mütercimi konusunda yaklaşık yarım asırdır devam eden bu belirsizliğin giderilmesinin önemine D. Cündioğlu bir gazete makalesi ile dikkat çekmiştir.¹⁰ B. Mermutlu ise mütercim konusunu *Miftâhü'l-Fünûn'un Mütercimi Meselesi* başlıklı makale ile ele almış, ancak mütercimin kimliği açıklığa kavuşturmadan ziyade daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Şöyle ki; *Miftâhü'l-Fünûn*'un ilk baskısında bulunan Mustafa Âsım Efendi, Seyfeddin Efendi ve Şirvânizâde Mehmed Rüşdî Efendi'nin takrizlerinde geçen (يوانس) fiilini mütercim ismi kabul ederek "Yuvannis (Ioannes)" şeklinde okumuş¹¹ ve "üç ayrı kişi tarafından aynı şekilde verilmiş olan ve mütercimin kendisi tarafından kitabın baskısına kabul edilen Ioannes isminde bir tereddüt söz konusu olamaz"¹² hükmüne varmıştır. Ayrıca M. A. Aynî'nin mütercimin Ermeni olduğu¹³ ile ilgili verdiği bilgiyi de şüpheli bulan B. Mermutlu, Rum veya Latin kökenli bir Osmanlı

⁶ Necati Öner, "Tanzimattan Sonra Türkiyede İlim ve Mantık Anlayışı II" *AÜİFD*, c. VII, Ankara, 1960, s. 132.

⁷ H. Z. Ülken, Çamiç Ohannes'in "paşa" rütbesine sahip olduğunu söylüyorsa da nazırlık yapmış olmasına rağmen Ç. Ohannes'e "paşa" rütbesi verilmemiş, "efendi" olarak kalmıştır. Bu hata, Sakızlı Ohannes, Ohannes Kuyumcuyan gibi "paşa" rütbesine sahip olanlarla, özellikle de kitap ve makaleleri bulunan Sakızlı Ohannes Paşa ile Çamiç Ohannes'i karıştırmaktan kaynaklanmış olmalıdır.

⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1992, s. 227.

⁹ Bkz. Necati Öner, "Türkiye'de Mantık Çalışmaları" *Felsefe Dünyası*, S. 6, Ankara, 1992, s. 6; İbrahim Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara, 2010, s. 54; İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, İstanbul, 2012, s. 24; İsmail Köz, "Modern Türk Düşüncesinde Mantık Çalışmaları", *AÜİFD*, c. XLIII, S. 1, Ankara, 2002, s. 144.

¹⁰ Dücane Cündioğlu, "Bir Mantık Kitabının Hikayesi", *Yeni Şafak*, 8 Eylül 2002.

¹¹ Mermutlu, "Miftâhü'l-Fünûn'un Mütercimi Meselesi", s. 56.

¹² Mermutlu, "Miftâhü'l-Fünûn'un Mütercimi Meselesi", s. 58.

¹³ Aynî, "Türk Mantıkçıları", s. 61.

vatandaşı olmasının daha çok muhtemel gözüktüğü¹⁴ yönündeki kanaatini de belirtmiştir.

Böylece yıllarca meçhul kabul edilen mütercim kimliği, tespiti çalışıldığında ise daha belirsiz bir hale gelmiştir. Şu halde mütercim kimliğini aydınlatmak imkansız mıdır? Eğer kaynaklarda bulunan bilgiler dikkatli bir şekilde değerlendirilecek olursa, mütercim kimliği meselesinin çözüme kavuşturulması mümkündür.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, M. A. Aynî *Miftâhü'l-Fünûn*'un mütercimi olarak Çamiç Ohannes ismini vermiştir. Onun mütercim kimliği konusunda verdiği bu bilgiyi, İBB Kütüphanesi, Muallim Cevdet, nr.G/409'da bulunan *Miftâhü'l-Fünûn*'un nüshasına Muallim Cevdet'in kendi el yazısıyla düştüğü kayıt da desteklemektedir. M. Cevdet, Subhî Bey'in takrizinde mütercimle ilgili "*erbabı-ı maârifden bir zât-ı maârif-simât*" şeklinde geçen ifadenin kenarına şu notu düşmüştür: "*Kimdir? İşittiğime göre, Çamiç Ohannes Efendi'dir.*"

Görüldüğü gibi, hem M. Ali Aynî, hem de M. Cevdet'in verdiği bilgi, *Miftâhü'l-Fünûn*'un müterciminin Çamiç Ohannes olduğuna işaret etmektedir. Bundan daha önemlisi ise *Miftâhü'l-Fünûn*'un ilk baskısında yer alan takrizlerden birinin sahibi olan Ahmet Cevdet Paşa'nın da mütercim olarak Çamiç Ohannes ismini vermiş olmasıdır. *Tezakir* adlı eserine daha önce yazmış olduğu takrizlerden bazısını koymuş olan A. Cevdet Paşa, *Miftâhü'l-Fünûn*'a yazmış olduğu takrizin bir kopyasını "*Bâb-ı Seraskerî'de mütercim bulunan Çamiç Ohannes Efendi'nin lisân-ı Fransevî'den tercüme kitab-ı mantık üzerine takriz*"¹⁵ başlığı ile kaydetmiştir. Şu halde A. Cevdet Paşa'nın ilk elden vermiş olduğu bu bilgi mütercim kimliği hakkındaki bütün şüphe ve tereddütleri ortadan kaldırmakta ve *Miftâhü'l-Fünûn*'un müterciminin Çamiç Ohannes Efendi olduğu kesinlik kazanmaktadır. Ayrıca A. Cevdet Paşa'nın verdiği bilgi eserin hangi dilden tercüme edildiği meselesini de açıklığa kavuşturmaktadır. Çünkü *Miftâhü'l-Fünûn*'un İtalyanca'dan tercüme edildiğine dair görüş ileri sürenler olmuştur,¹⁶ Cevdet Paşa'nın "*lisân-ı Fransevî'den tercüme*" ifadesinden anlaşıldığı üzere Ç. Ohannes Efendi eseri Fransızca'dan tercüme etmiştir.

Acaba *Miftâhü'l Fünûn*'un mütercimi olan Çamiç Ohannes Efendi kimdir?

¹⁴ Mermutlu, "Miftâhü'l-Fünun'un Mütercimi Meselesi", s. 58.

¹⁵ Cevdet Paşa, *Tezakir*, 40-Tetimme, Haz. Cavid Baysun, Ankara, 1991, s. 77.

¹⁶ Mermutlu, "Miftâhü'l-Fünun'un Mütercimi Meselesi", s. 54.

2. Çamiç Ohannes Efendi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yetişmiş aydın ve bürokratlardan biri olan Çamiç Ohannes Efendi, Ermeni Katolik cemaatine mensuptur.¹⁷ Kaynaklarda ailesi ve doğum tarihi ile ilgili her hangi bir kayıt yer almamaktadır. Doğu dillerini (elsine-i şarkıyye) bilen, özellikle de Türkçe yazı yazmakta (kitâbet) mahir olan¹⁸ Ç. Ohannes Efendi, iyi derecede Fransızca ve İngilizce de öğrenmiştir. Hakkında, malî konulara vakıf(muâsib)¹⁹ "Avrupa ma'lûmâtı",²⁰ "ashâb-ı ilimden",²¹ "ma'lûmât erbabı"²² gibi övücü ifadeler kullanan kaynaklar, bu birikimi nasıl elde ettiği hususunda bilgi vermemektedir. Sadece M. C. Kuntay, Cami Derslerine²³ katıldığını ve burada *Muallakât-ı Seb'a*²⁴ okuduğunu nakletmektedir.²⁵

Memuriyet hayatına Seraskerlik'te (Bâb-ı Seraskerî) tercüman olarak başlayan Ç. Ohannes Efendi'nin²⁶ daha memuriyetinin ilk dönemlerinde önemli görevler üstlendiği anlaşılmaktadır. Özellikle Avrupa ile artan iktisadî ilişkilerde meydana gelen tıkanıklıkların aşılmasında bir ticaret kanununa ihtiyaç duyulmuş ve 1850'de Kanunnâme-i Ticaret-i Berriye yürürlüğe konulmuştur. Bu kanun Ç. Ohannes Efendi tarafından 1808 tarihli Fransız Ticaret Kanunu'nun 1. ve 2. bölümlerinden tercüme edilmiştir.²⁷ Yine, İstanbul'da gerçek anlamda bir belediye teşkilatı kurmak üzere, Mayıs 1855'te oluşturulan İntizâm-ı Şehir

¹⁷ Kevork Pamukciyan, "Çamiç (Ohannes Efendi)", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. VII, Haz. Reşad Ekrem Koçu, İstanbul, 1965, s. 3705.

¹⁸ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, c. IV, Matbaa-i Âmire 1315, s. 873.

¹⁹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, s. 873.

²⁰ Mithat Cemal Kuntay, *Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, c. II/2, İstanbul, 2010, s. 773.

²¹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, c. II, İstanbul, 1982, s. 743.

²² Ahmed Lütî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lütî Efendi Tarihi*, c. XIV, Haz. Münir Aktepe; Ankara, 1991, s. 23.

²³ Osmanlı döneminde örgün eğitim medreselerde verilirken, camiler de yaygın eğitim kurumu vazifesi görüyordu. Bütün halkın istifadesine açık olan cami dersleri, dersiâm denilen müderrisler tarafından veriliyordu. Bu derslerde akli ve nakli ilimlere ait eserlerin yanı sıra Türk, Arap, Fars dil ve edebiyatlarına ait eserler de okutuluyordu. Bkz. Mehmet İpşirli, "Dersiâm", *DİA*, c. IX, İstanbul, 1994, ss. 185-186; Şemsettin Şeker, "Edebî Şahsiyetin Teşekkülünde Camii Derslerinin Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 5, S. 22, Yaz 2012, ss. 174-203.

²⁴ Türkçe'ye "Yedi Askı" şeklinde tercüme edilen *Muallakat-ı Seb'a*, câhiliye dönemi şairlerine ait yedi(veya on) kasideden oluşan şiir koleksiyonuna verilen isimdir. Bkz. Süleyman Tülücü, "Muallakât", *DİA*, c. XXX, İstanbul, 2005, ss. 310-312.

²⁵ Midhat Cemal Kuntay, "Bir Ölümün Mânası", *Son Posta*, 18 Ağustos 1950.

²⁶ A. Lütî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lütî Efendi Tarihi*, s. 23; Saro Dadyan, *Osmanlı'da Ermeni Aristokrasisi*, İstanbul, 2011, s. 271.

²⁷ Musa Gümüüş, "Osmanlı Devleti'nde Kanunlaştırma Hareketleri, İdeolojisi ve Kurumları", *Tarih Okulu*, S. XIV, İlkbahar-Yaz, 2013, s. 181.

Komisyonu'na üye(aza) tayin edilmiştir.²⁸ Zamanın diplomasi dili Fransızca olmakla birlikte devletin ilişkilerine bağlı olarak diğer Batı dillerini, özellikle de İngilizceyi bilenlere ihtiyaç duyulduğu oluyordu. Ç. Ohannes Efendi İngilizce bildiği için Hariciye Nezâreti'ne gelen İngilizce evrakı tercüme etmek üzere 1857'de Tercüme Odası'na görevlendirilmiştir.²⁹ Bu dönemde, memuriyet vazifelerine ilave olarak ilmî çalışmaya da vakit ayırdığı anlaşılan Ç. Ohannes Efendi, *Miftâhü'l-Fünûn* adını verdiği mantık eserini tercüme etmiştir.³⁰

Ç. Ohannes Efendi'nin Doğu ve Batı dillerini bilmesine ilave olarak hesap işlerinden de anlaması³¹ bu alanda önemli görevlere atanmasını sağlamıştır. 1864 yılında Osmanlı Bankası'nda tercüman iken Mâliyye Nezâreti muavinliğine,³² 1865 yılında ise Mâliyye Nezâreti'ndeki görevine ilaveten Maârif Nezâreti'ne bağlı olarak kurulan Tercüme Cemiyeti'ne üye olarak tayin edilmiştir.³³ Bir yıl sonra Osmanlı Bankası muhasebeciliğine³⁴ getirilen Ç. Ohannes Efendi, 1868'de ülä sınıf-ı evveli³⁵ rütbesi verilerek yeni oluşturulan Muhâsebât Müfettişliği görevine atanmıştır.³⁶ 1869'da Eshâm-ı Umûmiyye eminiğine,³⁷ 1871'de Şûrâ-yı Devlet üyeliğine³⁸ kısa süre sonra da Altıncı Daire'nin başkan(reis)liğine tayin olunmuştur.³⁹ Aynı yıl bir süre açığa alınmış⁴⁰ ise de 1872'de önce Eshâm-ı Cedîde'ye müdür,⁴¹ ardından Ticâret Nezâreti'ne müsteşar olarak atanmıştır.⁴² 1875 yılında Eshâm-ı Umûmiyye emini iken yeni oluşturulan İcrâat Meclisi'ne⁴³ 1876'da da Şûrâ-yı Devlet'e üye tayin edilmiştir.⁴⁴

²⁸ İntizâm-ı Şehir Komisyonu'nun önerileri üzerine İstanbul dört daireye taksim edilmiştir. Bu dairelerden biri Beyoğlu ve Galata'dan oluşan Altıncı Daire'dir ki Ç. Ohannes Efendi, sonraki dönemde kuruluşunda pay sahibi olduğu bu dairenin reisliğine atanacaktır. Adalet Bayramoğlu Alada, "Bir Erken Şehir Yönetimi Denemesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 43, S. 3, Ankara, 1988, ss. 137-138; Dadyan *Osmanlı'da Ermeni Aristokrasisi*, İstanbul, s. 271.

²⁹ BOA, A.AMD., nr73/2.

³⁰ *Miftâhü'l-Fünûn*'un ilk baskısında bulunan mütercimim imzasız önsöz(mukaddime)nün sonunda 21 Mart 1858 (5 Şaban 1274) tarihi yer almaktadır. Dolayısıyla bu tarihten önce tamamlanmış olduğu anlaşılan tercüme yaklaşık üç yıl sonra (1861) basılabilmektedir.

³¹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, s. 873.

³² A. Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, c. X, s. 123.

³³ A. Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, s. 141.

³⁴ A. Lûtfî Efendi *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, c. XI, s. 36

³⁵ Mülki rütbelerden birinin adı olan 'ülâ sınıf-ı evveli', 'ülâ sınıf-ı sânis'i'nden büyük, 'bâlâ'dan küçük idi. Bu rütbeye sahip olanlar ricalden sayılır ve teşrifata dahil olurlardı. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, İstanbul, 1983, s. 542.

³⁶ A. Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, c. XII, s. 19.

³⁷ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, s. 873.

³⁸ A. Lûtfî Efendi *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, c. XIII, s. 28.

³⁹ A. Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, s. 43.

⁴⁰ A. Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, s. 47; İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 743.

⁴¹ Dadyan, *Osmanlı'da Ermeni Aristokrasisi*, s. 271.

⁴² A. Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, c. XIV, s. 24.

⁴³ A. Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, c. XV, s. 58.

1876 yılında çeşitli iç ve dış sebeplerin tesiriyle bir anayasa (Kânun-ı Esâsî) hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuş ve anayasayı hazırlamak üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Zamanın üst düzey devlet görevlilerinden oluşturulan komisyona Ç. Ohannes Efendi de üye olarak görevlendirilmiştir. Komisyon çalışmalarına başladıktan sonra üç alt komisyon oluşturulmuş, asıl anayasa tasarısını yazmak üzere görevli olan yedi kişilik alt komisyonda Ç. Ohannes Efendi, Ziya Bey(Paşa) ve Namık Kemal⁴⁵ gibi meşhur şahsiyetlerle birlikte çalışmıştır.⁴⁶ Anayasa komisyonundaki çalışmalarını tamamladıktan kısa süre sonra (Ocak 1877) Ç. Ohannes Efendi'ye 'bâlâ'⁴⁷ rütbesi verilerek Ticaret ve Ziraat Nazırlığına atanmıştır.⁴⁸ Şubat 1877'de Dîvân-ı Muhâsebât Başkanlığı,⁴⁹ aynı yılın Ağustos ayında Ticâret Nazırlığına ilave olarak vekaleten Nafia Nazırlığı görevi verilmiştir.⁵⁰ Kasım 1877'de birinci dereceden Osmanî Nişanı⁵¹ ile taltif edilerek⁵² Ocak 1878'de Ticaret Nazırlığına ve Kasım ayında ilaveten Nafia Nazırlığına tayin edilmiştir.⁵³ Kasım 1879'da ikinci kez Dîvân-ı Muhâsebât başkanlığına atanan Ç. Ohannes Efendi, 29 Ekim 1884'te ölünceye kadar bu göreve devam etmiştir.⁵⁴

Sonuç

Kaynak göstermemiş olsa da M. A. Aynî'nin *Miftâhü'l-Fünûn*'un müterciminin Çamiç Ohannes Efendi olduğu yönünde verdiği bilginin doğru olduğu, Muallim Cevdet ve özellikle de ilk elden Ahmet Cevdet Paşa'nın verdiği bilgilerle kesinlik kazanmaktadır. Ç. Ohannes Efendi, Seraskerlik'te tercüman olarak başladığı devlet hizmetinde nazırlığa kadar yükselmiş bir Osmanlı aydın

⁴⁴ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, s. 873.

⁴⁵ Anayasa çalışmaları sırasında Ç. Ohannes Efendi'yi yakından tanıma fırsatı bulmuş olan Namık Kemal, Midilli'de sürgündeyken Ahmet Mithat Efendi'ye yolladığı mektupta, Ç. Ohannes Efendi'nin siyaset alanındaki birikimi ile en önde gelen dört devlet memurundan biri olduğunu yazar. Kuntay, *Namık Kemal*, s. 79.

⁴⁶ Kuntay, *Namık Kemal*, s. 57; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, 2002, s. 322.

⁴⁷ 'Ülâ sınıf-ı evvelî'nin üstünde olan bu mülkî rütbe sahiplerine 'paşa' denilmez, 'bey' yahut 'efendi' denilirdi. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, s. 149-150.

⁴⁸ İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 613; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, s. 873.

⁴⁹ Salih Kış, "Osmanlı Mali Denetiminden Bir Kesit: Divan-ı Muhasebat Reis-i Evvelî Sanileri (1862-1908)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2011, Sayı: 6, s. 287.

⁵⁰ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, s. 873; Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricalî (1839-1922)*, İstanbul, 1999, s. 8, 12.

⁵¹ Devletle "iyi hizmet görenlere" verilen Osmanî Nişanı'nın birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü olmak üzere dört rütbesi vardı. İstisnaları olmak birlikte, genellikle yirmi yıl devlet hizmetinde bulunanlara verilir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, s. 737.

⁵² Dadyan, *Osmanlı'da Ermeni Aristokrasisi*, s. 272.

⁵³ Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricalî (1839-1922)*, s. 8, 12.

⁵⁴ S. Kış, "Osmanlı Mali Denetiminden Bir Kesit: Divan-ı Muhasebat Reis-i Evvelî Sanileri (1862-1908)", s. 287-288.

ve bürokratıdır. Doğu ve Batı dillerini bilmesi, malî konulara vakıf olmasının yanında, iyi derecede mantık bilgisine de sahip olduğu tercüme etmiş olduğu eser ve ona yaptığı ilavelerden anlaşılmaktadır.

Bu çalışma ile müterciminin kimliği meselesi açıklığa kavuşmuş olmakla birlikte eserle ilgili hala aydınlatılması gereken hususlar vardır. Mevcut verilerden *Miftâhü'l-Fünûn*'un yazarının P. Galluppi olduğu ve Fransızcadan çevrildiği anlaşılıyorsa da P. Galluppi'nin hangi eserinin tercümesi olduğu ve tercümede hangi metnin esas alındığı gibi meselelerin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bunların tespit edilebilmesi ise ancak metinlerin karşılaştırmalı bir incelemesi ile mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, c. X-XV, Haz. Münir Aktepe, Ankara, 1988-1993.
- Alada, Adalet Bayramoğlu, "Bir Erken Şehir Yönetimi Denemesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 43, S. 3, Ankara, 1988, ss. 135-142.
- Aynî, Mehmed Ali, "Türk Mantıkçıları", *Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, S. 10, Şehzadebaşı Evkâf Matbaası, 1928, ss. 49-64.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, 2002.
- BOA, A.AMD., nr73/2.
- Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 40-Tetimme, Haz. Cavid Baysun, Ankara, 1991.
- Cündioğlu, Düccane, "Bir Mantık Kitabının Hikayesi", *Yeni Şafak*, 8 Eylül 2002.
- Dadayan, Saro, *Osmanlı'da Ermeni Aristokrasisi*, İstanbul, 2011.
- Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara, 2010.
- Gümüş, Musa, "Osmanlı Devleti'nde Kanunlaştırma Hareketleri, İdeolojisi ve Kurumları", *Tarih Okulu*, S.XIV, İlkbahar-Yaz 2013, ss. 163-200.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, c. II, İstanbul, 1982.
- İpşirli, Mehmet, "Dersiâm", *DİA*, c. 9, İstanbul, 1994, ss. 185-186.
- Kara, İsmail, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, İstanbul, 2012.
- Kış, Salih, "Osmanlı Mali Denetiminden Bir Kesir: Divan-ı Muhasebat Reis-i Evveli ve Sanileri (1862-1908)", *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2011, Sayı:6, ss. 283-300.
- Köz, İsmail, "Modern Türk Düşüncesinde Mantık Çalışmaları", *AÜİFD*, S. 1, Ankara, 2002, ss. 135-169.
- Kuneralp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricalî (1839-1922)*, İstanbul, 1999.
- Kuntay, Midhat Cemal, "Bir Ölümün Mânası", *Son Posta*, 18 Ağustos 1950.
- _____, *Namık Kemal, Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, c. II/2, İstanbul, 2010.

- Mermutlu, Bedri, "Miftâhü'l-Fünun'un Mütercimi Meselesi" *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, S.4, Bursa, 2003, ss. 53-60.
- Miftâhü'l-Fünûn*, Takvîmhâne-i Âmire 1277.
- Miftâhü'l-Fünûn*, Matbaa-i Âmire 1289.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I-III, İstanbul, 1983.
- Pamukciyan, Kevork "Çamiç (Ohannes Efendi)", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, Haz. Reşad Ekrem Koçu, İstanbul, 1965, s. 3705.
- Öner, Necati, "Tanzimattan Sonra Türkiyede İlim ve Mantık Anlayışı II", *AÜİFD*, c. VII, Ankara, 1960, ss.131-177.
- _____, "Türkiye'de Mantık Çalışmaları", *Felsefe Dünyası*, S. 6, Ankara, 1992, ss. 2-10.
- Şeker, Şemsettin, "Edebî Şahsiyetin Teşekkülünde Camii Derslerinin Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 5, S. 22, Yaz 2012, ss.174-203.
- Tülücü, Süleyman, "Muallakât", *DİA*, c. 30, İstanbul, 2005, ss. 310-312.
- Ülken, Hilmi Ziya, "Tanzimattan Sonra Fikir Hareketleri", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, ss. 757-775.
- _____, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1992.